

РЕЦЕНЗІЯ ОФІЦІЙНОГО РЕЦЕНЗЕНТА

доктора економічних наук, професора, завідувача кафедри менеджменту
імені професора Л.І. Михайлової Сумського національного аграрного
університету

ОРЄХОВОЇ АЛЬВИНИ ІВАНІВНИ

на дисертаційну роботу аспірантки кафедри обліку і оподаткування
Чжан Ян (Zhang Yang) на тему «Еволюція практик корпоративної
соціальної відповідальності в Китаї: стратегічний вплив, врядування та
звітність» («Evolution of Corporate Social Responsibility Practices in China:
Strategic Influences, Governance, and Reporting»), поданої на здобуття ступеня
доктора філософії
з галузі знань 07 - управління та адміністрування
за спеціальністю 073 - «Менеджмент»

Актуальність теми дисертації

У сучасному глобальному бізнес-середовищі питання корпоративної соціальної відповідальності (КСВ) набувають стратегічного значення для компаній, оскільки інтеграція екологічних, соціальних і управлінських практик (ESG) впливає на конкурентоспроможність, фінансову стабільність та довіру стейкхолдерів. Зокрема, у Китаї стрімкий економічний розвиток останніх десятиліть приніс значні соціально-економічні вигоди, проте також спричинив низку викликів, включаючи екологічну деградацію, зниження якості продукції, виробничі аварії та суспільну недовіру до корпоративного сектору. У таких умовах дослідження еволюції КСВ у Китаї набуває особливої актуальності.

Дисертаційне дослідження Чжан Ян «Еволюція практик корпоративної соціальної відповідальності в Китаї: стратегічний вплив, врядування та звітність» присвячене аналізу того, як державна політика, корпоративне управління та стратегічні фактори впливають на розвиток КСВ у китайських компаніях. Унікальність теми полягає в поєднанні декількох ключових аспектів: нормативно-правового регулювання, політичних зв'язків компаній, особливостей корпоративного управління та механізмів звітності. Дослідження також розглядає питання «роз'єднання КСВ» – невідповідність між заявленими компаніями соціальними ініціативами та їхньою фактичною реалізацією.

Особливо важливим є аналіз впливу політичних зв'язків на практики КСВ, який демонструє різницю між матеріальними (інституційними) та символічними (репутаційними) зв'язками компаній із владою. Крім того, робота розглядає взаємозв'язок між якістю КСВ-звітності та вартістю

боргового капіталу, доводячи, що прозорість у розкритті інформації про КСВ може зміцнювати довіру кредиторів і знижувати фінансові ризики.

Дисертаційне дослідження Чжан Ян має не лише теоретичну, але й практичну значущість, оскільки його результати можуть бути використані китайськими компаніями для вдосконалення стратегій КСВ, а також міжнародними організаціями, що займаються питаннями сталого розвитку та корпоративного врядування. У підсумку, дослідження сприяє формуванню ефективних механізмів інтеграції КСВ у стратегії компаній, забезпечуючи їхню відповідність міжнародним стандартам та очікуванням стейкхолдерів.

Таким чином, тема дисертації є своєчасною, значущою та відповідає сучасним викликам розвитку корпоративного сектору Китаю в умовах глобальної інтеграції та зростаючої ролі ESG-факторів у бізнесі.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційна робота виконана в рамках плану наукових досліджень кафедри обліку та оподаткування Сумського національного аграрного університету за темами: «Розвиток корпоративної звітності зі сталого розвитку / ESG звітності та інфраструктури її обслуговування (0121U100104); та «Розвиток корпоративного управління та корпоративних відносин на засадах сталого розвитку» (0121U100113).

Наукова новизна одержаних результатів.

Достовірність і обґрунтованість висновків та наукових положень, сформульованих у дисертаційній роботі, не викликають сумнівів. Авторка представила ґрунтовне емпіричне дослідження, яке дозволило отримати нові наукові результати, серед яких варто відзначити наступні:

Найбільш вагомі наукові здобутки:

Вперше:

1. **Комплексна аналітична модель взаємозв'язку КСВ, політичних зв'язків, корпоративного управління та фінансових показників.** Дисертація представляє інтегровану модель, що охоплює регуляторний, стратегічний, стейкхолдерський і культурний підходи до КСВ, розкриваючи її адаптацію до соціально-економічних і політичних умов Китаю. Цей підхід дозволяє комплексно оцінювати ефективність корпоративної відповідальності в контексті глобальних та локальних викликів.

Удосконалено:

2. Методологію аналізу впливу політичних зв'язків на КСВ. Виокремлено матеріальні та символічні політичні зв'язки: перші сприяють інтеграції КСВ у регуляторне середовище, тоді як другі виконують переважно репутаційну функцію. Це поглиблює розуміння механізмів використання політичних зв'язків для зміцнення чи послаблення КСВ-ініціатив.

3. Концепцію розриву між декларативною та реальною реалізацією КСВ (CSR Decoupling). Встановлено, що незалежність ради директорів, її гендерне та професійне розмаїття сприяють реальному впровадженню КСВ, тоді як CEO duality та централізація управління посилюють розрив між заявленими та фактичними практиками.

4. Залежність між якістю КСВ-звітності та вартістю боргового капіталу. Доведено, що високоякісна нефінансова звітність знижує сприйняті кредиторами ризики та сприяє здешевленню позикового фінансування. Водночас, фінансово грамотні керівники можуть парадоксально підвищувати вартість боргу через агресивні фінансові стратегії.

5. Вплив внутрішнього контролю та гендерного розмаїття ради директорів на прозорість корпоративного управління. На відміну від усталених західних моделей, у китайських компаніях гендерне розмаїття не завжди підсилює ефективність внутрішнього контролю, що підкреслює роль культурних та інституційних факторів у корпоративному управлінні.

6. Перехід від КСВ до ESG. Досліджено, як глобальні зміни у вимогах до звітності та очікування стейкхолдерів змушують китайські компанії еволюціонувати від традиційної КСВ до комплексного підходу ESG, враховуючи регулювання, інституційні умови та фінансові ринки.

Набуло подальшого розвитку:

7. Інтеграція підходів до КСВ у єдину концепцію
Сформовано цілісну модель КСВ, що поєднує регуляторний, стейкхолдерський, стратегічний та культурний підходи, забезпечуючи стійку адаптацію корпоративної відповідальності до глобальних та локальних стандартів.

Таким чином, дисертаційне дослідження Чжан Ян (Zhang Yang) є науково обґрунтованим і містить суттєві нові результати, які роблять вагомий внесок у розвиток сучасної теорії та практики корпоративної соціальної відповідальності.

Практичне значення отриманих результатів дослідження.

Наукова значущість отриманих результатів дослідження проявляється у розширенні теоретико-методологічного підходу до корпоративної соціальної відповідальності (КСВ) в Китаї. Зокрема, дисертаційна робота Чжан Ян аналізує стратегічні впливи, механізми врядування та особливості звітності, що дозволяє глибше зрозуміти еволюцію КСВ у контексті динамічного соціально-економічного середовища Китаю. Розроблена в роботі інтегрована модель КСВ враховує як політичні зв'язки компаній, так і особливості корпоративного врядування, що надає можливість оцінити роль різних управлінських та регуляторних факторів у впровадженні КСВ-стратегій.

Практична цінність отриманих результатів проявляється у можливості використання напрацьованих теоретичних концепцій і емпіричних висновків для підвищення прозорості корпоративного управління та зниження ризиків фінансування компаній. Дослідження доводить, що якісна звітність з КСВ може позитивно впливати на довіру кредиторів і знижувати вартість залучення капіталу, що є особливо важливим для підприємств у країнах з високою регуляторною нестабільністю. Також було показано, що гендерне різноманіття у раді директорів має неоднозначний вплив на ефективність внутрішнього контролю, що відкриває нові перспективи для подальших досліджень та практичного впровадження відповідних управлінських стратегій.

Результати дисертації можуть бути використані:

- **У корпоративному секторі** – для розробки ефективних стратегій КСВ, що поєднують державні пріоритети, регуляторні вимоги та інтереси стейкхолдерів.
- **Для політиків та регуляторів** – при створенні механізмів стимулювання прозорості звітності та вдосконалення законодавчого регулювання КСВ у Китаї.
- **У вищій освіті та наукових дослідженнях** – як аналітична база для подальшого вивчення впливу корпоративного управління на стійкий розвиток компаній.

Таким чином, результати дисертаційного дослідження Чжан Ян мають не лише теоретичне значення для розвитку концепції КСВ, але й широке практичне застосування у бізнесі, фінансовій сфері та державному регулюванні.

Головні результати, отримані особисто автором.

Наукові твердження, висновки та рекомендації у дисертаційній роботі є добре обґрунтованими, достовірними та впливають із результатів проведеного дослідження. Робота володіє логічно побудованою структурою висновків, що визначається специфікою дослідження.

Дисертаційна робота Чжан Ян на тему "Еволюція практик корпоративної соціальної відповідальності в Китаї: стратегічний вплив, врядування та звітність" присвячена аналізу трансформації підходів до корпоративної соціальної відповідальності (КСВ) у китайських компаніях. У роботі розглядаються стратегічні впливи, механізми врядування та звітності, що визначають розвиток КСВ у контексті соціально-економічних і політичних реалій Китаю.

Дисертація складається зі вступу, трьох основних розділів, висновків, списку використаних джерел (249 джерел) та додатків. Основний текст містить 245 сторінок, у тому числі 48 таблиць та 11 рисунків.

Вступ містить обґрунтування актуальності теми, визначення мети, завдань, об'єкта, предмета дослідження, опис методологічного підходу та зв'язок із науковими програмами. Також у вступі розглянуто наукову новизну роботи та її практичну значущість.

Перший розділ – "Фундаментальні засади корпоративної соціальної відповідальності в Китаї: контексти, парадигми та стратегічні виміри"

Розділ містить аналіз теоретичних підходів до КСВ та його еволюцію в Китаї. Вивчаються ключові концепції та моделі КСВ, а також відмінності китайської системи соціальної відповідальності від західних підходів. Розглянуто вплив державної політики та культурних чинників на формування відповідальності компаній перед суспільством.

Другий розділ – "Механізми впровадження КСВ у Китаї: вплив, виклики та наслідки"

У цьому розділі досліджено взаємозв'язок між якістю КСВ та вартістю боргового капіталу китайських компаній, роль фінансової експертизи керівників, гендерну різноманітність у радах директорів і її вплив на ефективність внутрішнього контролю. Виконано емпіричний аналіз корпоративного врядування та стратегічного управління КСВ.

Третій розділ – "Майбутнє КСВ у Китаї: інтеграція стратегій сталого розвитку та корпоративного врядування"

Розділ присвячений перспективам розвитку КСВ у китайських компаніях. Автором розроблено цілісну модель управління КСВ, що поєднує регуляторний, стратегічний і культурно-орієнтований підходи. Визначено

рекомендації для політиків і підприємств щодо посилення прозорості та відповідальності бізнесу, а також стратегічні моделі для забезпечення стійкого корпоративного розвитку.

У підсумковій частині автор узагальнює отримані результати та їхній вплив на розвиток КСВ у Китаї. Дисертація демонструє, що ефективно впровадження КСВ сприяє зміцненню довіри стейкхолдерів, зниженню фінансових ризиків та покращенню репутації компаній у міжнародному середовищі.

Повнота викладення матеріалу дисертації у наукових публікаціях.

Основні результати дослідження Чжан Ян були представлені у значній кількості наукових публікацій, що підтверджує комплексність і ґрунтовність проведеного дослідження. Загалом, дисертант опублікував 10 наукових праць, які висвітлюють ключові положення дисертації.

Зокрема, три публікації вийшли у виданнях, що входять до міжнародних наукометричних баз Scopus/WebofScience, що свідчить про високий рівень наукової значущості та визнання результатів дослідження в міжнародному науковому співтоваристві. Окрім того, чотири статті опубліковані у фахових наукових виданнях України, що відповідають вимогам Міністерства освіти і науки України.

Результати дослідження також були представлені на трьох міжнародних науково-практичних конференціях, що засвідчує активну участь здобувача у наукових дискусіях і можливість отримання зовнішніх рецензій та рекомендацій щодо подальшого розвитку досліджуваної тематики.

Значний внесок у розвиток наукової дискусії зробили статті, опубліковані в *Investment Management and Financial Innovations*, *Bulletin of the Polish Academy of Sciences Technical Sciences*, *Herald UNU: International Economic Relations and World Economy*, де розглядаються питання впливу корпоративного управління, політичних зв'язків і стратегічних механізмів на корпоративну соціальну відповідальність (КСВ) у Китаї.

Наукові публікації дисертанта не лише демонструють глибину проведеного дослідження, а й створюють платформу для подальших академічних обговорень і прикладних досліджень. Оприлюднення результатів у міжнародних рецензованих виданнях свідчить про їхню відповідність високим стандартам наукової якості та забезпечує широке охоплення аудиторії фахівців з управління, економіки та фінансів.

Наукові праці, що відображають основні положення дисертаційного дослідження:

Статті в наукових виданнях, включених до переліку фахових наукових видань України:

1. Zhang, Y. (2024). Corporate Governance and Corporate Social Responsibility Integrity: how Board Characteristics Influence CSR Decoupling. *Економіка Розвитку Систем*, 6(1), 134–143. <https://doi.org/10.32782/2707-8019/2024-1-17>

2. Zhang, Y. (2024). Defining Corporate Social Responsibility (CSR) Practices: A Multidimensional Framework of Compliance, Stakeholder Engagement, Strategic Value, and Cultural Sensitivity. *State and Regions. Series: Economics and Business*, 2(132), 129-135. <https://doi.org/10.32782/1814-1161/2024-2-21>

3. Zhang, Y. (2024). Unpacking the Role of Political Affiliations in Shaping CSR Practices in China. *Odesa National University Herald. Economy*, 29(2), 54-60 <https://doi.org/10.32782/2304-0920/2-100-10>

4. Zhang, Y., Yang, Y., & Zhang, K. (2024). A Cross-Cultural Examination of Corporate Social Responsibility Frameworks: Contrasting Paradigms in China and the West. *Herald UNU. International Economic Relations And World Economy*, 51, 118-125. <https://doi.org/10.32782/2413-9971/2024-51-17>

Статті в періодичних наукових виданнях, індексованих у базах даних Web of Science Core Collection та/або Scopus

5. Pasko, O., Zhang, Y., Proskurina, N., Sapych, V., & Mykhailova, Y. (2024). Can enhanced CSR quality reduce the cost of debt capital? An empirical analysis of CEO expertise and non-financial reporting practices in China. *Investment Management and Financial Innovations*, 21(3), 274–291. [https://doi.org/10.21511/imfi.21\(3\).2024.23](https://doi.org/10.21511/imfi.21(3).2024.23)

6. Yang, Y., Xiao, W., Lyshenko, M., & Zhang, Y. (2023). S-model for project cost management in value engineering for construction companies.

Bulletin of the Polish Academy of Sciences Technical Sciences, 146617–146617
<https://doi.org/10.24425/bpasts.2023.146617>

7. Pasko, O., Yang, Z., Tkachenko, V., Proskurina, N., & Pushkar, I. (2022). Does female representation on corporate boards boost the strengthening of internal control in socially responsible firms? *Investment Management and Financial Innovations*, 19(4), 294–308.
[https://doi.org/10.21511/imfi.19\(4\).2022.24](https://doi.org/10.21511/imfi.19(4).2022.24)

Матеріали конференцій

8. Zhang, Y. (2023). The evolution of corporate social responsibility in China under the war time environment and its impact on the recovery of the national economy. In *Restoration of the National Economy Under the Conditions of Martial State* (pp. 18–21). Proceedings of the Scientific and Practical Conference, October 6-7, 2023, Dnipro, Ukraine.

9. Zhang, Y. (2021). The evolution of CSR in China. In *Modernization of Economy: Current Realities, Forecast Scenarios and Development Prospects* (pp. 120–123). Paper presented at the III International Scientific-Practical Conference, Kherson, Ukraine, April 28–29, 2021.

10. Zhang, Y. (2021). Accounting conservatism and corporate social responsibility nexus: Evidence from China. In *Modernization of economy: Current realities, forecasts cenario sand development prospects*(pp. 119-120). Proceedings of the III International Scientific-Practical Conference, April 28-29, 2021, Kherson, Ukraine.

Зауваження і побажання до змісту.

Загалом, дисертаційне дослідження Чжан Ян (Zhang Yang) є ґрунтовною науковою роботою, що розглядає важливі питання корпоративної соціальної відповідальності (КСВ) у Китаї. Проте, при всій його цілісності та логічності, варто звернути увагу на низку аспектів, які можуть бути доопрацьовані або детальніше розкриті.

1. Теоретичні аспекти КСВ та корпоративного управління (Розділ 1, стор. 25-79)

1.1. У роботі ґрунтовно розглянуто взаємозв'язок між корпоративним

управлінням та КСВ через агентську теорію, теорію стейкхолдерів та асиметрії інформації. Однак автору варто було б також згадати сигнальну теорію та теорію легітимності, які широко використовуються для пояснення звітності з КСВ і корпоративної поведінки у відповідь на суспільні очікування.

1.2. Хоча аналіз КСВ у контексті китайської економіки є переконливим, було б корисно порівняти китайську модель із моделями КСВ у інших економіках, наприклад, ЄС або США. Таке порівняння могло б дати глибше розуміння унікальних особливостей КСВ у Китаї.

2. Взаємозв'язок політичних зв'язків і КСВ (Розділ 1.3, стор. 60-79)

2.1. Автор розглядає матеріальні та символічні політичні зв'язки та їх вплив на КСВ, однак цей розділ міг би бути підсилений емпіричними даними або прикладами конкретних компаній, які використовують ці зв'язки для впровадження КСВ-ініціатив.

2.2. Було б доцільним розширити аналіз на те, як саме політичні зв'язки впливають на прозорість КСВ-звітності: чи покращують вони якість звітності, чи, навпаки, сприяють "зеленому камуфляжу" (greenwashing).

3. Вплив КСВ на вартість позичкового капіталу (Розділ 2.1, стор. 112-132)

3.1. Дослідження демонструє, що висока якість КСВ-звітності знижує ризики компанії для кредиторів і, відповідно, вартість боргу. Проте слід чіткіше пояснити, які конкретні показники використовувалися для вимірювання якості КСВ-звітності та наскільки вони узгоджуються з міжнародними стандартами ESG.

3.2. Автор звертає увагу на фінансову експертизу СЕО як фактор, що впливає на вартість позичкового капіталу. Однак у цьому контексті доцільно було б розглянути також наявність спеціалізованих комітетів із КСВ у компанії, які можуть мати не менший вплив на якість КСВ-звітності.

4. Гендерна різноманітність та КСВ (Розділ 2.2, стор. 133-148)

4.1. Важливим висновком є те, що жіноче представництво у радах директорів не завжди підвищує ефективність внутрішнього контролю у компаніях із високим рівнем КСВ. Проте варто було б деталізувати, чи це стосується всіх галузей економіки, чи лише певних. Наприклад, у традиційних або сімейних компаніях цей ефект може бути вираженим сильніше, ніж у міжнародних корпораціях.

4.2. Також слід чіткіше розкрити механізми, через які гендерна різноманітність може сприяти покращенню або, навпаки, гальмуванню КСВ-ініціатив.

5. Стратегії подолання розриву між декларацією КСВ і реальними практиками (Розділ 3.3, стор. 188-218)

5.1. У дисертації висвітлено проблему розриву між заявленими КСВ-зобов'язаннями та реальними практиками (CSR decoupling), однак пропозиції щодо його подолання є дещо загальними. Було б доречно навести приклади компаній, які успішно інтегрували КСВ у свою бізнес-модель, і пояснити, які саме механізми їм у цьому допомогли.

5.2. Також можна деталізувати роль цифрових технологій у подоланні цього розриву – наскільки інструменти, такі як bigdata, штучний інтелект і блокчейн, можуть покращити прозорість КСВ-звітності.

6. Узагальнюючі зауваження

6.1. У роботі добре структуровано емпіричне дослідження, однак у висновках бракує детального обговорення обмежень дослідження та можливих напрямків для майбутніх досліджень. Варто зазначити, які аспекти залишаються відкритими для подальшого аналізу.

6.2. Автор приділяє значну увагу нормативно-правовим аспектам КСВ у Китаї, проте було б корисним додати розділ, де аналізуються перспективи міжнародної гармонізації китайських КСВ-підходів із глобальними стандартами (наприклад, GRI або SASB).

Незважаючи на зазначені зауваження, дисертаційна робота Чжан Ян (Zhang Yang) є важливим внеском у дослідження КСВ у Китаї. Вона поєднує теоретичний аналіз, емпіричне дослідження та пропонує практичні рекомендації для бізнесу та державного регулювання. Наведені зауваження не впливають на загальну позитивну оцінку роботи, але можуть бути враховані для покращення якості наукового дослідження.

Відповідність дисертації спеціальності

Дисертаційна робота Чжан Ян (Zhang Yang) на тему: «Еволюція практик корпоративної соціальної відповідальності в Китаї: стратегічний вплив, врядування та звітність» («Evolution of Corporate Social Responsibility Practices in China: Strategic Influences, Governance, and Reporting»), яка подана до захисту у спеціалізовану вчену раду на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 07 «Управління та адміністрування» за спеціальністю 073 «Менеджмент» за своїми актуальністю, науково-теоретичним рівнем, основними результатами, основними положеннями і результатами опублікованими у фахових виданнях, новизною результатів та практичним

значення відповідає вимогам наказу МОН України № 40 від 12 січня 2017 року «Про затвердження вимог до оформлення дисертації» та Постанові Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» із змінами, внесеними згідно з Постановою КМ № 341 від 21.03.2022. Зміст дисертації відповідає паспорту спеціальності.

Рецензент:

Професор, завідувач кафедри менеджменту імені професора Л.І. Михайлової Сумського національного аграрного університету
доктор економічних наук,
професор

Альвіна ОРЄХОВА

